

10. Пантюхина Г. А. Противодействие организованной преступности: криминалистические аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пантюхина Галина Александровна. – Екатеринбург, 2002. – 203 с.
11. Романов А. И. Первоначальный этап расследования уголовных дел об организации преступного сообщества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Романов Александр Иванович. – М., 1999. – 190 с.
12. Славгородская О. А. Расследование вымогательства, совершенного организованными группами лиц : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Славгородская Ольга Александровна. – Саратов, 2000. – 203 с.
13. Шорин И. Ю. Криминалистические аспекты борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием дистанционно-управляемых взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шорин Игорь Юрьевич. – Саратов, 2002. – 206 с.
14. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности : практ. пособие / Н. П. Яблоков. – М. : Юрист, 2002. – 176 с.
15. Аверина Н. А. Раскрытие серийных преступлений против личности и убийств, совершенных по найму : учеб.-метод. пособие / Н. А. Аверина. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1998. – 56 с.
16. Водько Н. П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью : науч.-практ. пособие / Н. П. Водько. – М. : Юриспруденция, 2000. – 80 с.
17. Воробьев И. А. Организованная преступность и борьба с ней в Германии : монография / И. А. Воробьев. – М. : ВНИИ МВД РФ, 1996. – 88 с.
18. Годунов И. В. Противодействие организованной преступности : учеб. пособие / И. В. Годунов. – М. : ВШ МВД РФ, 2003. – 496 с.
19. Долгова А. И. Организованная преступность : учеб.-практ. пособие / А. И. Долгова. – М. : Криминал. ассоциация, 1998. – 280 с.
20. Локк Р. В. Заказные убийства (криминологический анализ) : учеб.-практ. пособие / Р. В. Локк – М. : Былина, 2003. – 192 с.
21. Солодовников С. А. Терроризм и организованная преступность : монография / С. А. Солодовников. – М. : Закон и право, 2008. – 176 с.
22. Ярочкин В. М. Организованная преступность. Откуда исходит угроза : монография / В. М. Ярочкин. – М. : Ось-89, 1995. – 96 с.

*Надійшла до редколегії 07.04.2010*

УДК 342 915

**С. Ю. ОБРУСНА,**

*кандидат історичних наук,*

*доцент кафедри теорії та історії держави і права*

*Юридичного інституту Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*

## **ПОНЯТТЯ СУДОВОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ**

Проаналізовано ряд наукових підходів до визначення змісту поняття «судове управління», досліджено його правову природу, висловлено власні погляди щодо його формулювання.

### **ОБРУСНАЯ С. Ю. ПОНЯТИЕ СУДЕБНОГО УПРАВЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ДЕФИНИЦИИ**

Проанализированы научные подходы к содержанию понятия судебное управление, исследовано его правовую природу, изложено собственные взгляды относительно его формулирования.

### **OBRUSNA S. THE CONCEPT OF COURT ADMINISTRATION: PROBLEMS OF DEFINITION**

A number of scientific approaches to define the concept of court administration notion is analyzed. Its legal nature is researched; author's own views according to its formation are expressed.

Одним із напрямів державної правоохоронної діяльності є здійснення правосуддя. Правосуддя – це діяльність спеціально створених державою органів – судів, яка реалізується конкретними, встановленими законом способами, зокрема шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, госпо-

дарських, адміністративних та інших, передбачених законом справ. Статтею 2 Закону України «Про судоустрій України» визначено, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав

і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави в цілому [1].

Суди у своїй сукупності утворюють систему, ефективність функціонування якої залежить не тільки від визначених процесуальних форм, а й внутрішньої та зовнішньої управлінської діяльності. Тому важливого значення набуває її наукова організація, що передбачає розв'язання певних теоретичних та практичних проблем.

У вітчизняній теорії та практиці управління на позначення управлінської діяльності в судовій галузі наукового обґрунтування та нормативного закріплення у різні періоди набули поняття «судове управління», «організаційне керівництво судами», «організаційне забезпечення судів». Крім того, існує ряд підходів щодо тлумачення кожного із них. Тому назріла практична необхідність у з'ясуванні дійсного змісту цих понять, закріпленні їх на законодавчому рівні, що сприятиме розумінню сутності, принципів, форм, способів здійснення управлінської діяльності в судовій системі та якісному проведенню судової реформи.

Аналіз досліджень останніх років свідчить, що вітчизняна наука має ряд вагомих напрацювань з проблем теорії управління та теорії адміністративного права, що представлені працями Ю. Битяка [2], В. Авер'янова [3], І. Голосніченка [4] та інших відомих вчених. За останні роки було опубліковано ряд наукових робіт, безпосередньо присвячених теоретичним і практичним проблемам судового управління (дослідження А. Стрижака [5], Д. Притики [6], О. Коротун [7], В. Кривенка [8] тощо).

Разом із тим, проблеми судового управління досі не отримали всебічного аналізу в галузі науки адміністративного права. Це певною мірою стосується як формування понятійно-категоріального апарату взагалі, так і поняття «судове управління» зокрема. Тому метою даної публікації є дослідження й узагальнення напрацьованого досвіду щодо визначення сутності поняття «судове управління», що обумовлює формулювання таких завдань: проаналізувати існуючі підходи до тлумачення дефініції «судове управління» та суміжних із ним понять, дослідити його правову природу, висловити власні погляди щодо його формулювання.

Як відзначає А. Стрижак, поняття «органі-

заційне керівництво судами» означає таку діяльність керівника (голови) певного судового органу, яка передбачає підготовку умов, спрямування роботи суддів як носіїв судової влади щодо своєчасного, повного і всебічного розгляду кожної справи, що знаходиться на розгляді у відповідному судовому органі і не передбачає надання їм вказівок за суттю порушених спірних питань і порядку застосування норм матеріального і процесуального права [5, с. 28].

Вказане поняття було введено у юридичну практику у зв'язку із передачею функції управління судовими органами від органів юстиції до Верховного та обласних судів [9]. Термін «організаційне керівництво судами» певний час продовжував вживатися й після відновлення повноважень Міністерства юстиції СРСР та його органів на місцях на позначення їх виконавчо-розпорядчої діяльності. Аналіз статей 24, 28, 41 Закону України «Про судоустрій України» дозволяє стверджувати, що вказаний термін щодо діяльності компетентних у цій сфері органів виконавчої влади не вживається, а визначає зміст відповідних напрямків роботи голів судових органів, так би мовити, має внутрішній характер та не включає зовнішнього організаційного впливу з боку органів законодавчої та виконавчої влади, глави держави, а отже, є вужчим за поняття «судове управління».

У ст. 119 Закону України «Про судоустрій України» визначено зміст організаційного забезпечення діяльності судів як заходи фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного та організаційно-технічного характеру, спрямовані на створення умов для повного і незалежного здійснення правосуддя та покладено на Державну судову адміністрацію України [1]. Тому доцільним є визначення, запропоноване А. Стрижаком: організаційне забезпечення судів – це реалізація дій щодо задоволення потреб судової системи, надання їй достатніх матеріальних засобів здійснення функцій з відправлення повного і незалежного правосуддя в державі [5, с. 29].

Виходячи з того, що названі функції покладено на Державну судову адміністрацію України, яка є спеціальним органом виконавчої влади, діяльність щодо організаційного забезпечення судів також можна віднести до одного зі складників судового управління.

Отже, поняття «судове управління» включає як діяльність з організаційного керівництва судами, так і організаційне забезпечення судів. Воно більш широко охоплює всі напрямки управлінської діяльності у судовій сфері і вартє законодавчого закріплення. Як зазначає А. Стрижак, категорія «судове управління» застосовується в юридичній науці для характеристики діяльності державного управління в галузі правосуддя, має комплексний характер і включає діяльність з організаційного керівництва судами, організаційне забезпечення судів та здійснення відповідних установчих функцій щодо судової влади Верховною Радою України та Президентом України [5, с. 29].

Крім дефініції «судове управління», часто вживається поняття «судове адміністрування». Вони є тотожними, оскільки термін «адміністрація» у перекладі з латини означає «управління», а словосполучення «адміністративне право» цілком закономірно трактують як «управлінське право».

Разом із тим, у юридичній науці склалися й дещо інші підходи до трактування вказаного вище поняття. Так, Д. Притика не ототожнює судове управління тільки з державним управлінням та вкладає в нього дещо ширший зміст. На його думку, судове управління є різновидом соціального та поєднує у собі елементи державного управління та самоуправління [6, с. 31].

Говорячи про соціальний характер судового управління, варто звернутися до аналізу сутності понять «управління» і «соціальне управління» та визначення тих рис, які б дозволили стверджувати про соціальну природу управління судовою сферою.

Найчастіше поняття «управління» розглядають як сукупність стратегій, принципів, методів і засобів, форм наукового керівництва будь-якою діяльністю з метою підвищення її ефективності. У ряді випадків термін «управління» використовується для визначення цілеспрямованої дії на об'єкт з метою зміни його стану або поведінки, збереження певної структури, підтримання оптимальної діяльності та реалізації певної програми режиму стосовно організованих систем, в тому числі й соціальної [10, с. 35].

Поняття «соціальне управління» має ряд трактувань. Їх спільна сутність зводиться до того, що це управління, здійснюване в людсь-

кому суспільстві, людьми щодо людей. В управлінських системах, які функціонують у соціальному середовищі, вагомого значення набуває саме людський фактор. Основними категоріями соціального управління, як і управління в цілому, є суб'єкт, об'єкт, керуючий вплив, зворотні зв'язки, управлінська система. Проте їх зміст, форми і методи впливу, цілі взаємодії, принципи тощо мають дещо інший характер [11, с. 12].

Визначають такі ознаки соціального управління: соціальне управління є різновидом людської спільної діяльності; головне призначення соціального управління – здійснення регулюючого впливу на поведінку учасників спільної діяльності; функції соціального управління реалізуються в рамках суспільних відносин; внаслідок управлінських впливів виникають управлінські відносини, які є, по-перше, різновидом суспільних, по-друге, різновидом вольових. Виходячи з цього, соціальне управління – це вид вольової діяльності, вираженої у цілеспрямованому й організуючому впливі, здійснюваному з метою забезпечення узгодженості й упорядкованості спільних дій людей та їх колективів в інтересах ефективного розв'язання завдань, що стоять перед ними [10, с. 37].

Вказані ознаки можна простежити й при аналізі судового управління. Воно також спрямоване на здійснення регулюючого впливу на поведінку учасників спільної діяльності, забезпечується такими функціями, як координація, узгодження, планування, контроль, нагляд, тощо; управлінські відносини, що виникають у системі судового управління, також мають соціальний і вольовий характер. Соціальне управління як система визначається виходячи з того, що людина у вказаній системі виступає і як суб'єкт, і як об'єкт управління. Як відзначає Д. Притика, об'єктом судового управління є відносини, що формуються в судовій системі потрібно: суддя – закон, суддя – суд і суддя – людина. Зазвичай такі відносини характеризують як соціальні [6, с. 31].

Виходячи із соціальних ознак судового управління, ряд авторів, зокрема В. Кривенко, пропонують розширити межі управлінської діяльності таких суб'єктів судового управління, як колегіальні управлінські структури та органи суддівського самоврядування, що, на його думку, має сприяти демократизації судо-

вої системи та підвищенню ефективності її функціонування [8].

Як уже зазначалося, соціальне управління здійснює цілеспрямований вплив на поведінку людей і соціальних груп з метою організації та координації їх діяльності в процесі досягнення певних цілей, які постають перед суспільством. Судове управління також спрямоване всіляко сприяти здійсненню цілей правосуддя і завдань суду, що має важливе значення не тільки з погляду виконання завдань і функцій держави, а й функціонування суспільства в цілому. Спільні ознаки також можна простежити й при аналізі принципів, методів, функцій управлінської діяльності у судовій сфері та соціальному управлінні. Так, до принципів соціального управління відносять загальносистемні (принципи ієрархічності, об'єктивності, комплексності, головної ланки, законності, демократизму) та принципи управління як виду діяльності (принципи конкретності, ефективності, стимулювання тощо). За вказаними принципами будується як державно-управлінська діяльність в цілому, так і судове управління зокрема. Так, принцип демократизму сприяє відтворенню народовладдя, передбачає врахування потреб, інтересів і цілей життєдіяльності людей на всіх рівнях управління. Демократизм судової системи проявляється як через принципи судочинства, так і через принципи судоустрою та управління ним. Його важливою рисою є наявність колегіальних управлінських органів у складі судів і суддівського самоврядування.

Отже, судове управління можна вважати особливим видом соціального управління на основі дослідження його як системи, завдань і функцій, суб'єктів та об'єктів, принципів, форм і методів управлінської діяльності тощо.

Найбільш послідовне врахування характеристик соціального управління, специфіки його керуючого впливу знаходить вияв у його поділі на два види – державне управління та громадське управління (або самоуправління). Зрозуміло, що в суспільстві, організованому на державній основі, переважаючий вплив матиме державний напрям соціально-керуючого впливу, при якому суб'єктом виступає держава в особі відповідних структур. Поряд із цим, в умовах реформування державного механізму зростає активність і самоуправлінських структур, наділених повноваженнями державно-

владного характеру. Це повною мірою стосується й судового управління.

Як зазначає Н. Гладунова, державне управління передбачає не тільки владний вплив на окремі елементи системи, а й створення необхідних організаційних передумов щодо реалізації владних повноважень [12, с. 16]. Тому діяльність з організаційного забезпечення судів практично може відбуватися саме в контексті питань державного управління судовою системою. Виходячи з цього, наукове опрацювання поняття, форм, принципів, методів державного управління судовою системою України, з'ясування системи і компетенції відповідних уповноважених державних органів і посадових осіб має також досить вагомий значення.

У вітчизняній юридичній літературі тривалий час дискутується питання щодо «широкого» та «вузького» розуміння поняття «державне управління». Як відзначає В. Авер'янов, широке тлумачення державного управління як сукупності усіх видів діяльності держави є правомірним лише на рівні аналізу в цілому системи соціального управління, виявлення її відносно самостійних підсистем. У цьому випадку категорія державного управління дає можливість відокремити державні інститути управлінського впливу на суспільство від недержавних [3, с. 10]. Деякі вчені в контексті соціального керівництва до державно-управлінської діяльності відносять діяльність не тільки органів виконавчої влади, а й законодавчих і судових інститутів [13, с. 38].

У більш вузькому значенні державне управління – це особливий та самостійний різновид діяльності держави, яку здійснює окрема система спеціальних державних органів. Схожі наукові підходи щодо визначення вказаного поняття переважають і в адміністративному праві, де вказане поняття означає діяльність спеціально уповноважених органів, державно-службових посад, що утворюють систему органів виконавчої влади.

А. Стрижак вважає, що при з'ясуванні питань сутності та ознак діяльності із забезпечення організації функціонування судової системи варто використовувати адміністративно-правові підходи щодо формулювання дефініції «судове управління» та визначати її як певну виконавчо-розпорядчу діяльність уповноважених державних органів та посадових осіб.

Разом із тим, природа управлінського впливу держави у судовій сфері має ряд особливостей: значно обмежені повноваження управляючого суб'єкта порівняно з іншими сферами виконавчо-розпорядчої діяльності, наділення об'єкта властивостями самостійності і незалежності, що обумовлено конституційним статусом судової влади. Отже, владно-розпорядча діяльність у сфері судової влади обмежується рамками організаційного і матеріально-технічного забезпечення процесу правосуддя, а можливість застосування певних управлінських дій з боку державних органів і посадових осіб обумовлюється потребами реалізації принципу поділу влади, дії механізму стримувань і противаг, необхідністю утворення й організації функціонування судової гілки влади.

На основі вказаних ознак А. Стрижак пропонує таку наукову дефініцію: державне судове управління – це діяльність адміністративно-розпорядчого характеру уповноважених державних органів і посадових осіб щодо організаційного забезпечення і керівництва судами, спрямуванню їх роботи, що здійснюється на виконання Конституції і законів України за неухильного дотримання принципу незалеж-

ності суддів, їх підзвітності й підкорення тільки закону [5, с. 22].

У цілому погоджуючись із запропонованим визначенням, вважаємо, що при його формулюванні слід враховувати соціальний характер вказаного виду управління та пропонуємо таке формулювання: судове управління – це різновид соціального управління, що поєднує в собі ознаки державного управління і самоуправління та включає діяльність з організаційного керівництва судами, організаційного забезпечення функціонування судів, виконання відповідними державними органами установчих функцій щодо судової влади відповідно до Конституції і законів України за неухильного дотримання принципу незалежності суддів, їх підзвітності і підкорення тільки закону.

Звичайно, вказаний підхід не претендує на повну вичерпність. Формулювання вказаного поняття потребує детального наукового обґрунтування, що може не обмежуватися однією науковою публікацією. У перспективі вказане поняття має бути закріплене на законодавчому рівні, що сприятиме як удосконаленню судової системи України, так і успішному проведенню судової реформи.

#### Література

1. Про судоустрій України : закон України від 7 лют. 2002 р. № 3018-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Із наступними змінами і доповненнями.
2. Битяк Ю. П. Адміністративне право України / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1996. – 160 с.
3. Державне управління: теорія і практика / [за заг. ред. В. Авер'янова]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
4. Голосніченко І. П. Адміністративне право : навч. посіб. / І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова. – К. : ГАН, 2005. – 232 с.
5. Стрижак А. Судове управління в Україні. Теоретичні основи і правове регулювання / А. Стрижак. – Ужгород : Патент, 2004. – 120 с.
6. Притика Д. Правові проблеми судового управління / Д. Притика // Право України. – 2003. – № 3. – С. 30–36.
7. Коротун О. М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. М. Коротун. – К., 2009. – 210 с.
8. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми та перспективи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. В. Кривенко. – О., 2006. – 205 с.
9. Відомості Верховної Ради УРСР. – № 13. – Ст. 242.
10. Касьяненко М. М. Організація роботи та управління Державною податковою службою України : навч. посіб. / М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. – 229 с.
11. Воронкова В. Г. Менеджмент у державних організаціях : навч. посіб. / В. Г. Воронкова. – К. : Професіонал, 2004. – 256 с.
12. Гладунова Н. И. Система государственного управления / Н. И. Гладунова. – М., 2002. – 230 с.
13. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М., 1997. – 350 с.

*Надійшла до редколегії 18.05.2010*